

ФИЛОЛОГИЯ ИЛИМДЕРИ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
PHILOLOGICAL SCIENCES

Абдраева Д.Ы

**АНГЛИС ЖАНА КЫРГЫЗ ТИЛДЕРИНДЕГИ «КОЛ» СӨЗҮ МЕНЕН
КОМПОНЕНТТЕШ СОМАТИКАЛЫК ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕР**

Абдраева Д.Ы.

**АНГЛИЙСКИЕ И КЫРГЫЗСКИЕ СОМАТИЧЕСКИЕ
ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ С КОМПОНЕНТОМ «РУКА»**

D.Y. Abdraeva

**ENGLISH AND KYRGYZ SOMATIC PHRASEOLOGICAL
UNITS WITH THE COMPONENT «HAND»**

УДК: 811.11-112:81-2(575.2)(04)

Бул макалада «Кол» деген сөз менен компоненттеш келген англис тилиндеги соматикалык фразеологизмдердин кыргыз тилине котормо өзгөчөлүктөрү каралат. Соматикалык фразеологизмдердеги образдуулук касиети жана алардын маанилери да берилет. Бул окууда «кол» менен компоненттеш англис тилиндеги сөздөр: этиштерден, зат атоочтордон жана предлогдордон түзүлөт, мисалы: *get out of hand*, *hands are tied* ж.б.у.с. Англис тилиндеги «кол» менен компоненттеш келген сөздөрдү кыргыз тилине которууда мааниси туура берилиши үчүн сөзмө-сөз которулган жок, мисалы: «*Know Like The Back Of Your Hand*» беш колундай билүү (сөзмө-сөз котормо: колдун артындай билүү), «*An open hand*» - колу ачык, берешен (сөзмө-сөз котормо: ачык кол), «*Hands Are Tied*» Колу бошобоо, бир жумуш менен алек болуу (сөзмө-сөз: колдор байланган), «*Take Matters Into Own Hands*» Ишти колго алуу. *Give a hand / lend a hand* (v.) Колунду бер / Колунду сун, *In Good Hands* Жаакшы колдо (сөзмө-сөз котормо: жаакшы колдордун ичинде.)

Негизги сөздөр: фразеологизм, соматикалык, компонент, сөз айкаштар, образдуулук, объект, кол.

В данной статье рассматривается соматические фразеологизмы в английском языке с компонентом «рука» и особенности их перевода на кыргызский язык. Также, исследуются образные соматические фразеологизмы и их значения. В этом исследовании компонент «рука» состоит из глаголов, существительных и союзов, например: *get out of hand*, *hands are tied*. Чтобы передать правильное значение слова, компонент «рука» не было дословно переведена с английского языка на кыргызский язык, например: «*Know Like The Back Of Your Hand*» беш колундай билүү (сөзмө-сөз котормо: колдун артындай билүү), «*An open hand*» - колу ачык, берешен (сөзмө-сөз котормо: ачык кол), «*Hands Are*

Tied» Колу бошобоо, бир жумуш менен алек болуу (сөзмө-сөз: колдор байланган), «*Take Matters Into Own Hands*» Ишти колго алуу. *Give a hand / lend a hand* (v.) Колунду бер / Колунду сун, *In Good Hands* Жаакшы колдо. (сөзмө-сөз котормо: жаакшы колдордун ичинде.)

Ключевые слова: фразеологизм, соматический, компонент, словосочетания, образный, объект, рука.

This article considers Somatic English phraseological units with the component hand and its translation into Kyrgyz language. The figurative of somatic phraseological units and their meanings are also reviewed. In this study, the components with «hand» consist of verbs, nouns and prepositions, for instance: «*Know Like The Back Of Your Hand*» беш колундай билүү (сөзмө-сөз котормо: колдун артындай билүү), «*An open hand*» - колу ачык, берешен (сөзмө-сөз котормо: ачык кол), «*Hands Are Tied*» Колу бошобоо, бир жумуш менен алек болуу (сөзмө-сөз: колдор байланган), «*Take Matters Into Own Hands*» Ишти колго алуу. *Give a hand / lend a hand* (v.) Колунду бер / Колунду сун, *In Good Hands* Жаакшы колдо (сөзмө-сөз котормо: жаакшы колдордун ичинде.)

Key words: phraseology, somatic, component, word combinations, figurative, object, hand.

«Фразеология» деген термин гректин «*phrazis*» - «түрмөк» айкалыш жана «*logos*» - «сөз» илим деген сөздөрүнөн алынган, 50-жылдары лингвистикада пайда болгон. Фразеология – тил илиминдеги бир бөлүк, советтик тилчи академик В.В. Виноградов фразеологизмдерди изилдөөнүн маселелерин аныктап, алардын түрлөрүн ажыратуу менен, фразеологияга негиз салган. Фразеологиянын изилдей турган объектиси - туруктуу сөз айкаштары, башкача айтканда, фразеологизмдер [1].

Фразеологизмдер – тилдин көркөм сөз каражаттары болуп саналат. Кыргыз тили мындай сөздөргө абдан бай. Ата-бабаларыбыз фразеологизмдерди пикир алышууда, кеңеш айтууларында көп колдонушкан. Буга мисал болуп элдик оозеки чыгармалардан андоого болот. Кыргыз тилиндеги фразеологизмдерге биринчи болуп Ж.Шүкүров илимий изилдөө жүргүзгөн [2].

Фразеологизмдер эки же андан ашык компоненттерден турат, аларды сөз деп атабай, компонент деп коюунун себеби да ушунда, фразеологизмдердин тутумундагы сөздөр ар бири өзүнүн берген маанисинде колдонулбастан, жалпысынан бир маанини берет, б.а. жыйынтыктап бир бүтүндүктү аткаруучу элемент – компонент деп аталат. Мисалы *колу жука* (кедей – poor), *колу ачык* (берешен – kind) ж.б., – эки компоненттен турат [3].

Фразеологизмдердин образдуулугу жөнөкөй сөздөрдөн, затты же анын кандайдыр бир белгилерин айтууда, кыймыл-аракеттин түрдүү абалын колдонууда

ж.б.у.с. ойлорду туюндуруу менен билдирет. Образдуулук көбүнчө байкалбайт, бирок аздыр – көптүр болсо да андап билүүгө болот. Мына ушул образдуулук белгилер аркылуу фразеологизмдер тилде кооздоп сүрөттөөчү каражат болуп эсептелинет.

Фразеологизмдердин тизмегиндеги компоненттер бири-биринен бөлүнбөй туруктуу келишет. Компоненттердин бирөөсү алынса, же орун алмашса, фразеологизмдин мазмуну туура болбой калат. Айрым учурда фразеологизмдердин тизмегиндеги сөздөрдүн орун жайгашуусун ажырагыс деп айтуу мүмкүн эмес. Бул тизмектер айрым учурларда орун алмашышып да калат. Сөздөрдүн узартылып же кыскартылып берилиши, орун тартиби каралбаган учурларды андоого болот (мисалы ыр түрүндө, стилистикалык жааттан).

Кол деген сөзгө тийиштүү төмөнкү англис тилиндеги соматикалык фразеологизмдердин кыргыз тилине өздүк котормо.

Англис тилинде	Кыргыз тилинде
1. A bad hand at something: He is a bad hand at drawing. 2. Ask for a lady's hand: The old man, when I asked him for his daughter's hand, told me he wished no better son-in-law. (W.S. Maugham, "The Making of a Saint", ch. XXXVIII) [5]. 3. A crack (good, great, rare) hand at smth: he is a great hand at inventing things. 4. To fall into bad (worthless, wrong) hands. He could not but foresee the probability of his respected relative being made the victim of designing persons, and of his riches falling into worthless hands (Ch Dickens, "Martin Chuzzlewit", ch. XXX) [5]. 5. A fresh (green) hand: He'll fight and probably win. They got him matched with a green hand from nine Company (J. Jones, "From Here to Eternity", ch. XXXIII) [5]. 6. To give (hand) smb. a helping hand (to stretch out a helping hand to smb). If everything else fails, I think I'll go into the green line. You couldn't give me a helping hand, could you, Mr Snape? (A. Trollope, "The Three Clerks", ch. XVIII) [5]. 7. An open hand: My mother had an open hand. 8. At first hand: It must be a great comfort to you to have all the news at first hand. (J. Galsworthy, "Swan Song", part I, ch. II) [5]. 9. Experience Something First-Hand (v.). To experience something yourself. I didn't realize how hard it was to be a parent until I experienced it first-hand.	1. Бир нерсеге жөндөмү жок (сөзмө-сөз: Бир нерсеге колу жаман). Ал сүрөт тартууга жөндөмү жок. 2. Бирөөнүн колун суроо: [3, 797-б.] Абышкадан кызынын колун сурасам, ал, жакшы күйөө баланын кереги жок деп жооп берди. 3. Өз ишинин мыктысы; колу чебер [3, 797-б.]: колунан көөрү төгүлгөн (адам) [3, 798-б.]. Ал түрдүү нерселерди ойлоп табуунун чоң чебери. 4. Ал жаман колго өттү: Пексниф мырза, кадыр-барктуу тууганы ушакчылардын кеп-сөзүнө айланып, анын бар байлыгы туура эмес колго өтүп кетээрин билген жок. 5. Тажрыйбасыз адам, тажрыйбасыз жумушчу, башталгыч: Ал бүгүн мелдешке чыгат жана күрөштө жеңишке жетиши мүмкүн. Анткени, атаңдашы жаңы келген тогузунчу компаниянын жаш жигити. 6. Кимдир бирөө үчүн жардам берип, кол сунуу: Снейп мырза, иш болбой калса, мен жашылча соодасына барууну ойлонуп жатам. Андай болсо, мага жардам бере аласызбы? 7. Колу ачык, берешен: [3, 796-б.]. Апамдын колу ачык болчу. 8. Биринчи, эң алгач (биринчи колдон): Сага жакшы болсо керек, бардык жанылыктарды алгачкылардан болуп укканың. 9. Бир нерсени биринчи жолу жасап көрүү: Бир нерсени өз алдынча жасап көрүү. Ата-эне болуу кыйын экенин, башыман өткөргөнгөнчө билген эмесмин.

10. Get out of hand (get out of hand (v.) to get out of control. My uncle's drinking problem got out of hand, and eventually he became an alcoholic. 11. Change Hands (v.) For an object to be passed or sold from one owner to another. This house has changed hands several times since it was built. 12. Have (Got) Your Hands Full (v.) To be completely busy or occupied with something. They have six children and four dogs – they certainly have their hands full! 13. Try your hand at (v.). Try doing something for the first time. 14. Give a hand / lend a hand (v.) To help somebody with something – especially something that requires physical effort. I cannot carry all these books by myself. Could you give me a hand? "Give (someone) a hand" also has another meaning – when an audience claps their hands (gives applause) to someone: When the politician finished his speech, the audience gave him a hand. 15. Wash your hands of (v.) To stop being responsible for or involved in something. The manager washed his hands of the whole situation and told us to solve the problem ourselves. 16. Hands Are Tied: Not have the ability to help or take action. I'm sorry, there's nothing I can do. My hands are tied. 17. Know Like The back of your hand (v.): To know a place very well. She lived in New York for 20 years – she knows the city like the back of her hand. 18. Hands down (adv.). Obviously, unquestionably, without a doubt. Sarah was hands-down the best skater at the competition. 19. A Hand-me-down (n. or adj.) A piece of clothing that belonged to an older brother/sister and is passed to a younger brother/sister. My mother never bought me new clothes – she just gave me hand-me-downs from my sister. 20. Second hand (adj.). Something you know from another person or source, not directly. I was not at the party – I only heard about it second hand. 21. In good hands (adj.) Do not worry, your car is in good hands – William's an excellent mechanic. 22. Take matters into own hands: To take action on a problem yourself because other people have failed to do so. The city had not done anything about the trash in the park, so citizens took matters into their own hands and organized a day to clean it up.	10. Жетектей (жүгөндөй) албай калуу: Менин тайкем арак ичимдик көйгөйүнөн чыга албай калып, жыйынтыгында аракеч болуп калды. 11. Башка колго өтүү (сөзмө-сөз. Колдорду өзгөртүү). Буюмдун биринчи ээсинен экинчисине өткөрүлүп берүүсү же сатылуусу. Бул үй салынгандан бери бир канча жолу колдон-колго өткөн. 12. Колу бош эмес (колу бошобоо). Бир нерсе менен алек болуп бошобой калуу же такыр бошобой коюу. Алардын алты баласы, төрт ити бар, анан, албетте, алардын колдору бошобойт. 13. Бир нерсе жасап көрүү: Биринчи жолу бир нерсе жасоого аракет кылуу. 14. Колунду бер/Колунду сун: Бирөөгө бир нерсе жасап, жардам берүү же физикалык күч менен көмөк көрсөтүү. Китептин баарын өзүм көтөрө албайм. Мага жардам берип коесузбу? «(Кимди бирөөгө) колунду бер» дагы бир мааниси – кимди бирөөгө кол чабуу, алкоо: Саясатчы сөзүн сүйлөгөн соң, олтургандар менен учурашып чыкты. 15. Бир нерсеге кол шилтөө: [3, 791-6.]. Бир ишке жоопкер болууну же бир нерсеге катышпоо үчүн ишин токтотуу. Менеджер ишибизге кайдыгер карап, маселени өзүбүздү чечүүбүзгө аргасыз мажбур кылды. 16. Колу бошобоо (сөзмө-сөз. Колдору байлануу). Жардам берүүгө же бир жакка барууга мүмкүнчүлүктүн жок болуусу. Кечиресиз, мен эч нерсе жасай албайм. Колум бош эмес. 17. Беш колундай билүү (сөзмө-сөз: Арткы колун билгендей жакшы билүү). Бир жерди жакшы билүү. Ал Нью-Йоркто жыйырма жылдан бери жашайт, шаарды беш колундай билет. (Сөзмө-сөз: Ал Нью-Йоркто жыйырма жылдан бери жашайт, шаарды колунун артын билгендей жакшы билет). 18. Талашсыз (сөзмө-сөз: колдор ылдыйда). Албетте, талашсыз, шексиз. Мелдеште - Сара, эң мыкты спортчу экени талашсыз. 19. Колдонулган же эски. Улуу байкесинин /эжесинин кийимин инисине /синдисине өткөрүп берүү. Апам мага жаңы кийим сатып бербей, эжемдин эски кийимдерин берчү. 20. Башка бирөөдөн угуу (сөзмө-сөз. Экинчи колдон). Маалыматты айткан кишиден эмес, башка бирөөдөн угуу. Мен кечээде болгон эмесмин, бул жөнүндө башка бирөөдөн уктум. 21. Жакшы колдо(сөзмө-сөз: жакшы колдордун ичинде.). Сарсанаа болбоңуз, Уильям эң жакшы механик, сиздин унааңыз жакшы колдо. 22. Ишти колго алуу: Көйгөйдү чечүүнү өз колуна алды. Анткени башкалар чече албай коюшкан. Шаар башчысы парктын ичиндеги таштандыларды тазалоо ишин уюштурбагандыктан, шаар тургундары тазалоо иштерин өздөрү колго алышты.
--	---

23. On the one hand... on the other hand: This expression is used to compare two aspects of a situation. On the one hand, my job pays well, but on the other hand, it is very stressful.	23. Бир жагынанэкинчи жагынан: Бул сөз айкашы, абалдын эки тарабынан салыштырууда колдонулат. Менин жумушумдун биринчи жагы маянамдын көптүгү, экинчи жагы жумуш процесси оор.
24. A light hand: She has a light hand at pastry.	24. Жеңил, шамдагай, эптүү: Кондитердик азыктарды бышырууда, анын колу эптүү.
25. To live from hand to mouth [6]. My mother earned very little and there were three kids, so we lived from hand to mouth.	25. Этегин тартса көчүгүн жаппоо, жетишпөө(сөзмө-сөз:колдон оозго чейин жашоо). Апамдын тапканы, үчөөбүзгө араң жетчүү.

Англис тилиндеги “кол” компоненти менен келген фразеологизмдерден турган сүйлөмдөрдү которуудан соң төмөнкүдөй жыйынтыкка келдик. “Кол” менен компоненттеш келген сөздөр - эки же андан ашуун компоненттен тизмектешип, мааниси бир ойду берээрин, бир тилден экинчи тилге которууда көпчүлүк учурда сөзмө-сөз которулбастыгын жана кепте колдонуу учурунда даяр материал болорун, семантикалык мазмуну образдуу, элестүү мааниге ээ экенин, кээде тизмектеги компоненттери тике же туруктуу мазмунда эмес, каймана, өтмө мааниде колдонуларын андайбыз. Англис тилиндеги кол менен компоненттеш келген айрым, фразеологизмдердин кыргыз тилиндеги мааниси жагынан төп келген котормолорду келтирсек. Мисалы: *“Know Like The Back Of Your Hand”* - *беш колундай билүү* (сөзмө-сөз котормо: *колдун артындай билүү*), [4] *“An open hand”* - *колу ачык, берешен* (сөзмө-сөз котормо: *ачык кол*), *“Hands Are Tied”* - *Колу бошобоо, бир жумуш менен алек болуу* (сөзмө-сөз: *колдор байланган*) [8], *“Take Matters Into Own Hands”* - *Ишти колго алуу*. *“Give a hand / lend a hand”* (v.) - Колунду бер/Колунду сун, *“In Good Hands”* - Жакшы колдо. (сөзмө-сөз котормо: *жакшы колдордун ичинде*.) Башка кээ бир которуу-лардан кол менен компоненттеш келген фразеологизмдердин мааниси гана берилип аталган компоненттин кыргыз тилинде эквиваленти берилбегенин байкабайбыз мисалы: *“On the one hand... On the other hand”* (сөзмө-сөз: Бир колунан... башка колунан) - Бир жагынанэкинчи жагынан, *Hands Down* [5] - Талашсыз (сөзмө-сөз: *колдор төмөндө*)..

Англис тилиндеги “кол” деген сөз менен компоненттеш келген 25 соматикалык фразеологизмдер, А.И.Кунидин 4чү жолу чыгарылган фразеологиялык сөздүгүнөн, В.К. Мюллер жана “Cambridge Advanced learner’s Dictionary third edition” деген сөздүктөрдүн негизинде каралып, иликтенип жана терилип кыргыз тилинин сөздүктөрүнүн жардамы менен которулуп берилди. Аталган макаланы жазуунун алдында А.И. Кунин, А.Сапарбаев, Осмонова жана Кармышаковдордун эмгектери окулуп, изилденип түшүнүк алынды.

Адабияттар:

1. Сапарбаев А. Кыргыз тилинин лексикологиясы жана фразеологиясы. - Бишкек, 1997. - 7-14-бб.
2. Осмонова Ж. Кыргыз тилиндеги фразеологизмдердин семантика-стилистикасы. - Бишкек, 2018. - 103-108-бб.
3. Кыргыз тилинин сөздүгү: 1-бөлүк. А.Акматалиевдин жалпы редакциясында. - Бишкек, 2016. - 789-799-бб.
4. Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү: 1-бөлүк. - Б.: Салам, 2016. - 788-798-бб.
5. Kunin A.V. English-Russian phraseological dictionary (4th edition, Revised and Enlarged/Moscow Russky yazik 1984) С. 345-357.
6. Cambridge Advanced learner’s Dictionary third edition. - 306-б.
7. Мюллер В.К. Англо-русский словарь около 500000 слов. - 2020. - 208-б.
8. Карасаев Х.К. Кыргыз тилинин орфографиялык сөздүгү 80000 сөз. - Бишкек, 2015. - 2-басылышы. - 270-271-бб.
9. Исраилова А.М. Фразеологизмы в кыргызском языке. // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана №1. 2017. С.211-213.